

BESTIARI VORA L'ESTANY

Dracs alats i balls a la plaça Major de Banyoles

Al llarg de la seva dilatada història, la plaça Major de Banyoles ha estat l'escenari de tota mena de festes. En aquest article es vol destacar les festes tradicionals i commemoracions de fets històrics que hi van tenir lloc durant els segles XVII i XVIII, amb la presència d'una figura emblemàtica per a la ciutat vora l'estany: el drac alat.

GUERAU PALMADA > TEXT

Com veurem, fou una figura del bestiar habitual en les festes celebrades a Banyoles, i ballava conjuntament amb altres figures del bestiar, com la mulassa, el bou o els cavallets. Hem de lamentar que avui bona part d'aquests elements folklòrics banyolins hagin caigut en l'oblit, tot i que els darrers anys s'ha recuperat la figura del drac en el recorregut del correfoc.

El Corpus

La festa del Corpus ha estat una de les celebracions religioses més importants de Catalunya des d'època medieval. Té com a acte principal una processó, tradicionalment acompanyada de carcasses zoomòrfiques, aparegudes ja al segle XIV, i on més endavant començaren a desfilars els gegants, capgrossos i cavallets. En el cas de Banyoles, a final del segle XVI hi participaven la majoria de confraries, seguint un ordre establert en la processó, però no es té constància que hi ballés cap figura del bestiar.

Fins ben entrada l'època moderna no es troben les primeres notícies de figures d'animals. Per exemple, en la processó de l'any 1760 actuaven el drac, figura emblemàtica a la vila, la mula (o mulassa) i el bou. En aquella època els monjos del monestir de Sant Esteve hi assistien amb un ventall fet de palma entreteixida, element també habitual en altres poblacions catalanes; l'any 1677 els foren entregats a l'abat, monjos i els capellans que anaven a la processó, i l'any 1773 encara es continuava amb aquesta antiga tradició.

Fins ben entrada l'època moderna no es troben les primeres notícies de figures d'animals a Banyoles. En la processó de l'any 1760 hi actuaren el drac, figura emblemàtica a la vila, la mula (o mulassa) i el bou

Després de la processó del diumenge de Corpus, la festa s'allargava durant els vuit dies següents. Era l'anomenada *octava de Corpus*, que consistia en les «lluminàries» o ballades nocturnes per tots els carrers i places, segurament amb la participació del bestiar. Al segle XVIII, durant l'octava de Corpus de nit s'il·luminaven les «voltes de dalt» de la plaça Major, i el dijous, també el carrer conegut com *dels Porchs*, el carrer Girona i les voltes de la casa Fages, tots propers a la plaça. Durant la processó del vespre de Corpus, quan la imatge del sant Crist arribava just davant la casa Fages, ubicada a les «voltes de baix», al costat de migdia de la plaça, diversos músics hi cantaven.

El Carnestoltes

La festa de Carnestoltes a Banyoles ja es celebrava al segle XVII a la plaça Major, on s'aprofitaven al màxim els dies de diversió, burla i disfresses i comparses previs a la Quaresma. Els balls de Carnestoltes s'allargaven a partir del capvespre gràcies a les graelles

>> *Primera fotografia coneguda de la plaça Major, cap a l'any 1890.*

>> *Catifa de la processó de Corpus amb l'escut de Banyoles. Es va fer a la plaça Major l'any 1914.*

de ferro, conegudes com *teieres*, que garantien una bona il·luminació amb la llenya que hi cremava durant la nit. Bona part dels actes festius anaven a càrrec del consistori, ja que l'any 1687 es van pagar per la llenya de les teieres «12 lliures 18 sous barcelonesos per 29 quintars i mig de teia que ha servit per Carnestoltes». Cal suposar que les teieres van ser col·locades en els angles de la plaça. N'hi havia com a mínim dues, i encara avui se'n conserva una a la façana de Can Bòlica, casa d'origen medieval però notablement reformada al segle XVI.

Durant el set-cents era el mateix Ajuntament qui organitzava el Carnestoltes i designava cada any un o diversos procuradors de la festa. Per exemple, el mes de febrer de 1754 es va proposar Miquel Puig, teixidor de Banyoles, com a procurador de les «Ballas de Carnestoltes». Li fou encarregat trobar els músics per al ball, però només tres, ja que les arquitectures municipals eren insuficients per pagar una cobla sencera. A més, havia de subministrar la llenya

per les teieres: «tenint obligació lo dit Puig de cuidar de musichs, y pagarlos y de la teya o llenya per todas dos graellas las vetlladas de los tres dias de Carnestoltes». El fons de la festa procedia bàsicament de les recaptacions municipals. Dos anys després, el febrer de 1756, el regidor segon de l'Ajuntament, Miquel Dorca, va proposar-se ell mateix com a procurador del Carnestoltes, ajudat pel regidor Macià Ferrer. Com sempre, havien d'aconseguir els músics i la llenya que cremava durant tres dies a les teieres. La festa es

Una festa poc coneguda, avui ja desapareguda, era la plantada de l'Arbre de Maig al bell mig de la plaça Major, celebrada a Banyoles des de final del segle XVII

RAMON ALSIUS. FONTS D'IMATGES DEL PLA DE L'ESTANY

continuà celebrant amb alts i baixos fins a començament del segle XX; malauradament, després de la Guerra Civil la festivitat fou prohibida, en ser considerada llavors com a irreverent i perillosa.

La victòria de Carles III

La plaça Major es convertí al llarg del segle XVIII en l'espai idoni per aplegar les grans multituds, tant banyolines com vingudes de la resta de poblacions de la comarca. Els primers actes amb gran pompositat es van organitzar amb motiu de les victòries militars del pretendent Carles III d'Àustria durant la guerra de Successió (1702-1714). En els enfrontaments que havien de deci-

FONS D'IMATGES DE L'AJUNTAMENT DE BANYOLES.

>> Dues imatges de la Rua de Carnestoltes a començament del segle xx.

dir l'hereu de la corona espanyola, la vila de Banyoles es mostrà favorable a una successió austriacista. Ho demostra el memorial de comptes del clavari, a cura de Sebastià Gomis, on es troben anotades un gran nombre de despeses degudes a les festes d'octubre de 1710 per celebrar la gloriosa victòria del pretendent. Segurament també es van commemorar les primeres victòries austriacistes, com l'entrada a Madrid el dia 28 de setembre.

En concret, Sebastià Gomis anotà els comptes dels dies 24 al 27 d'octubre de 1710, en què es feren diverses celebracions a Banyoles i foren escollits com a pabordes Amer Blanch, sastre, Baldiri Armadàs, adroguer, i Francesc Prat, apotecari. En els preparatius, el dia 22 d'octubre, Iscle Simon, serrador, Bartomeu Font, bracer, i Narcís Famada, fuster, van ser pagats amb 12 sous cadascun per la il·luminació durant les nits de festa. Els actes centrals es van desenvolupar a la plaça Major, i per això es tallà llenya per a les teieres, una d'elles reparada (23 d'octubre) per Joan Baptista Planxa, ferrer: «setze sous per lo treball de adobar y renovar la graella gran de la plassa major de dita vila haventhi afegit trenta y vuyt lliuras de ferro nou».

El dia 27 d'octubre van ser pagats amb 23 lliures i 11 sous els quatre músics i onze cantors, forans i hostatjats a la vila, que van actuar en les festes. Els petards i focs d'artifici tampoc faltaren durant les tres nits festives. El mateix dia es gastaren 14 lliures i 17 sous en

FONS D'IMATGES DE L'AJUNTAMENT DE BANYOLES.

>> Teiera de ferro a la façana de can Bòlica.

«coets voladors», «coets de corda» i «rodes de foc». Les «màquines de foc», plataformes des d'on es llançaven els coets, van ser transportades des de Barcelona. La pólvora va ser comprada al polvorer banyolí Narcís Cabanellas. Al centre de la plaça, fou lligat amb una corda un gran globus de paper a l'Arbre de Maig.

També va sortir en les festes el drac alat de la vila, ja que Amer Blanch, sastre, rebé 6 lliures, 14 sous i 11 diners per la tela de *gant* per cobrir-lo, a més de la tela blanca destinada al vestuari

El drac alat, el bou i l'ase ja no han tornat a ballar de forma conjunta a la plaça Major els darrers dos-cents anys. Tot i això, i sortosament, la faràndula banyolina de gegants i capgrossos surt cada any amb motiu de la Festa Major de Sant Martirià

de l'home que habitualment el feia girar i ballar. Amb motiu de les festes va ser «renovada y pintada tota de nou la figura del drach». El fuster Lluís Ferrer va construir un cadafal, on va ser representada una comèdia. Les autoritats tampoc es perderen la festa. El governador de Girona, l'austriacista Ignasi Picalquers, fou convidat pels regidors municipals, i va pagar la pólvora pels «mascles» destinats a les salves mentre es cantava el *Te Deum Laudamus*. Els «mascles» o morters són unes peces de ferro cilíndriques, buides de dins i omplertes de pólvora, usades per fer la tronada, tradició encara avui conservada a Reus o Solsona. Al final de tots els actes, Ignasi Cervià, fuster, va ser pagat amb 14 sous «per fer escombrar y netejar la plassa major per ocasió de dites festes». Cal suposar que tingué força feina.

La victòria de Felip V a Orà

Pocs anys després, el pretendent de la casa dels Àustria ja era ben oblidat a Banyoles. Sobretot quan se celebraren a la plaça Major les gestes militars de la flota del rei absolutista Felip V, que va

GUERAU PALMADA

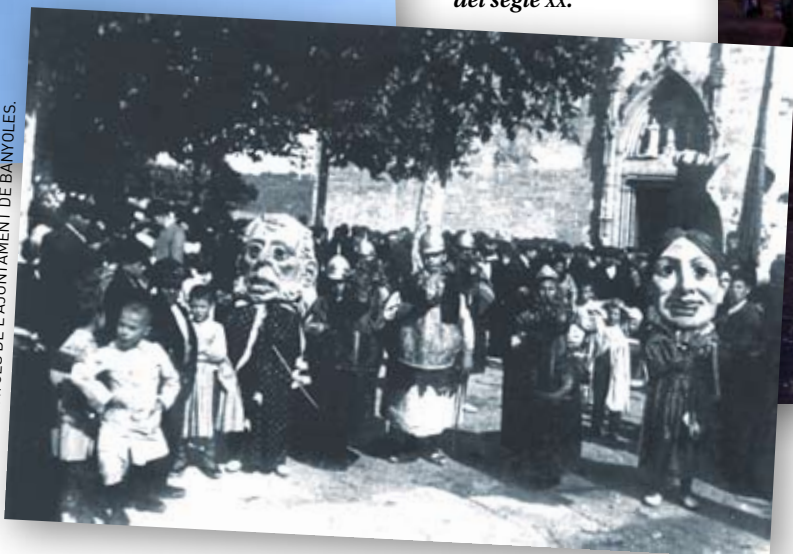
>> *Cavallets a la plaça del Monestir, a començament del segle xx.*

MIQUEL RUSTULET. FONS D'IMATGES DEL PLA DE L'ESTANY

>> *Festa Major de Cornellà de Terri. La plantada de l'Arbre de Maig i el Ball del Cornut (2005).*

FONS D'IMATGES DE L'AJUNTAMENT DE BANYOLES.

suprimir les lleis pròpies de Catalunya i les seves institucions amb el Decret de Nova Planta (1716). El motiu no fou altre que la reconquesta de la ciutat algeriana d'Orà, presa el 1708 per l'imperi otomà. L'expedició naval dirigida pel comte de Montemar va tenir lloc el juny de 1732. El dia 1 de juliol fou la data en què els otomans deixaren finalment l'enclavament coster.

A Banyoles, la victòria borbònica d'Orà va tenir un cert ressò, després de la carta enviada el 12 de juliol de 1732 pel marquès de Risbourg, capità general de Catalunya, al governador de Girona. Com que l'abat del monestir de Sant Esteve, Joan de Descatllar i Tort (1703-1744), filipista convençut, estava al corrent d'aquesta carta, va manar amb un pregó al Comú de la Vila i a totes les confraries que se celebrés la victòria amb tota la fastuositat necessària. Banyoles llavors havia canviat de bandera. La festa commemorativa es fixà el 13 de juliol de 1732 a la plaça Major, on es va fer ballar el drac alat, com era tradicional, es dispararen salves de victòria i es llançaren coets enmig de la multitud.

La plantada de l'Arbre de Maig

Una festa poc coneguda, i avui ja desapareguda, era la plantada de l'Arbre de Maig al bell mig de la plaça Major, celebrada a Banyoles des de final del segle XVII. Tot i que avui ja no forma part de la tradició banyolina, fet que hem de lamentar, a Cornellà del Terri afortunadament s'han mantingut la famosa plantada de l'Arbre de Maig i el Ball del Cornut, declarada festa tradicional d'interès nacional per la Generalitat de Catalunya. Al centre de la plaça Major de Cornellà del Terri s'aixeca el dilluns de Pasqua Florida (generalment el 17 d'abril) un pollancre que porta clava des banyes en el tronc i un plomall de pi al capdamunt. No casualment la tradició de plantar un arbre durant el mes de maig també té lloc en moltes poblacions de Catalunya.

A Banyoles encara té lloc l'encantament de les coques durant la fest de sant Abdó i sant Senén, patrons del Terme, a final de juliol

A Banyoles, la confraria del Ciri del Jovent, també coneguda com dels Fadrins Fills de la Vila, era la que s'ocupava dels actes festius de la plantada de l'Arbre de Maig. Sembla ser que la confraria ja existia a final del segle XVI, tot i que la majoria de notícies les trobem al llarg dels segles XVII-XVIII. Les noves ordenacions de la confraria són de l'any 1660, i a la sisena ordinació s'explicita que els seus confreres tenien cura de la festa cristiana de l'Ascensió, festa que, com es veurà, tenia com a acte central la plantada de l'Arbre de Maig, referit com el *maig*.

Malauradament fins ara no s'ha pogut trobar cap descripció detallada dels actes de la plantada de l'Arbre de Maig durant la festivitat de l'Ascensió. Tot i això, la comptabilitat de la confraria del Ciri permet entreveure els elements dels actes festius. Les primeres notícies rellevants apareixen en els comptes de l'any 1650, en què consta que Francesc Pagès i Jaume Soler van rebre 9 sous «per aportar lo matg» i Pau Bassedes 5 sous per «aportar pins», arbres que eren plantats al bell mig de la plaça. Durant la celebració també tenia lloc l'«encantament» o la sub-

JOSEP NOGUER. FONS D'IMATGES DEL PLA DE L'ESTANY.

hasta de les coques pels pabordes («cri-da a les coques»), es duia la bandera de la confraria i es tocava el tambor, segurament acompanyat d'un flabiol. Cal suposar que les coques eren beneïdes a l'església, i després subhastades pels pabordes abans del ball a la plaça.

Precisament a Banyoles encara té lloc l'encantament de les coques durant la festa de sant Abdó i sant Senén (patrons del Terme) a final de juliol, davant de ca la Valentina, a la sortida de l'església parroquial de Santa Maria dels Turers, ressò de l'antiga tradició a la plaça Major. També en altres pobles de la comarca del Pla de l'Estany es continua amb l'encantament de coques o tortells, com a l'aplec de Santa Quitèria a Sant Miquel de Campmajor, la festa Major de Serinyà o sobretot el ball del Tortell durant la festa de la Candelera a Esponellà.

No sabem si a partir de la segona meitat del segle XVII la celebració a Banyoles va esdevenir més solemne i fastuosa, però certament les despeses anaven en augment. Els anys 1682 i 1683, quan es plantava l'arbre, també es tocava el tabal (un tambor petit), es llançaven coets i hi ballaven el cavallet, el bou i l'ase, però no hi apareix el drac. També es portaven pins i ginesta, els dansaires portaven «gambals» –probablement una corretja o bastonet– amb cascavells i es continuava amb la crida de les coques. El maig de 1688 s'identifiquen nous elements de la festa de l'Ascensió i la plantada: hi havia setze pins, es menjaven melindros i els portadors dels cavallets es refrescaven amb vi, i hi tocaven músics; aquí apareix la nova figura del drac, a més del bou i l'ase, també emprats en la festa del Corpus.

L'any 1699 ja es feia ballar el drac amb el bou i l'ase, i Narcís Cabanellas, polvorer, va rebre 11 rals de plata per «22 cuets, de tirar al Bou y lase y al drach».

>> El drac alat durant la festa de la Mare de Déu d'Agost (1982).

Aquell any també es va anar a buscar un cavallet al poble de Mieres, veïns ben generosos. Es podria donar el cas que les tres bèsties haguessin giravoltat formant una «roda de foc» a la plaça Major. Precisament a la ciutat de Solsona la mulassa i el bou efectuen unes voltes amb coets encesos prop dels porxos, en sentit contrari de les agulles del rellotge i, al mateix temps, el drac, un dels més antics de Catalunya, giravolta sobre si mateix just al centre de la plaça.

Durant la primera meitat del segle XVIII la festa a Banyoles va canviar poc de format, tot i que l'any 1710 la festa s'allargà fins a la nit, ja que es pagà 9 sous «per la teia del vespre», és a dir, per la llenya que cremava en les teieres. A més de les coques de pa, aquell any es menjaren avellanes i ametlles torrades. Resulta també significatiu que la confraria de Banyoles deixà els «gambals» als fadrins de la Vall del Terri. Els anys successius es troben descrites altres notícies de la festa. El 1719 es tocaren les campanes de Santa Maria dels Turers i l'organista tocà en l'ofi-

Seria bo que es propiciés a la ciutat de Banyoles la recuperació d'alguna de les antigues festes tradicionals i del seu bestiar històric

ci; el 1723 Maurici Illa, fuster, va arreglar el bou i l'ase, mentre que l'escultor gironí Barnoya va encarregar-se de fer quatre cavallets, dos d'ells dobles, pel preu d'11 lliures i 4 sous. El ceremonial continuà amb pompositat fins a mitjan segle XVIII, en què de forma misteriosa es perden les notícies sobre la plantada de

l'Arbre de Maig i la festa de l'Ascensió.

La incògnita es resol l'any 1770, en què els pabordes de la Confraria del Ciri relaten que la festa havia desaparegut i la confraria es trobava en fallida, després de ser abolits els cobraments pel casament d'un foraster amb una filla de Banyoles i altres ingressos dels emoluments. Els pabordes esmenten que la confraria «es en dia pobre y miserable de manera que ni per celebrar la festa en la Iglesia de la Ascensió del Señor te caudals suficientes». L'economia es va imposar a la tradició. De fet, ja feia ja uns quants anys que no se celebrava la plantada, i sens dubte a partir de la segona meitat del set-cents va desaparèixer. Finalment, un cop dissolta la confraria, els pocs censals que percebia foren donats a l'obra parroquial.

Malauradament, com la plantada de l'Arbre de Maig, avui la gran majoria de festes tradicionals banyolines s'han perdut. El drac alat, el bou i l'ase ja no han tornat a ballar de forma conjunta a la plaça Major els darrers dos-cents anys. Tot i això, i sortosament, la faràndula banyolina de gegants i capgrossos surt cada any amb motiu de la Festa Major de Sant Martíria. Sens dubte, en un futur immediat seria del tot encertat que es propiciés a la ciutat de Banyoles la recuperació d'alguna de les antigues festes tradicionals i del seu bestiar històric.

Guerau Palmada és historiador.

